

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2025-2-14>

Т. М. Тарасенко

*Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2713-6990> – Тарасенко Т. М.
 tatianatarasenko@ukr.net

ГРОМАДО-ОРІЄНТОВАНЕ СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ПОТЕНЦІАЛ І РЕСУРС РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті розглянуто потенціал і ресурс соціального підприємництва щодо посилення спроможності територіальної громади вирішувати соціальні проблеми, а також розширення меж сучасної соціальної роботи на локальному рівні. Поглиблено розуміння значення території та спільноти для розвитку організаційних форм соціального підприємництва та підходів до вирішення соціальних проблем у громаді. Конкретизовано ключові точки перетину соціального підприємництва та соціальної роботи у вимірі сприяння сталому розвитку.

З огляду на взаємопов'язаність глобального та локального вимірів, прояви локальних контекстів у вирішенні глобальних завдань підтверджено зростаючий вплив глокалізації на соціальну роботу.

Узагальнено висновок, що соціальне підприємництво є не лише підприємницьким способом розв'язання соціальних та екологічних проблем, а й формою безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення та соціально значущих проблем, інструментом забезпечення сталого розвитку, способом горизонтального розподілу зобов'язань і відповідальності за управління суспільними справами, втіленням принципу горизонтальної субсидіарності. Результати дослідження також дають змогу розглядати соціальне підприємництво як засіб розвитку професійної соціальної роботи, складник різних моделей соціальної роботи, інструмент реалізації завдань соціальної політики та актуальний освітній компонент у підготовці соціальних працівників. Актуалізовано значення трансдисциплінарного підходу в умовах подальшого поглиблення уявлень про розширення загальних меж соціальної роботи як такого, що відкриває можливості для формування нового розуміння соціальних процесів і явищ.

Ключові слова: територіальна громада, соціальне підприємництво, соціальна робота, молодіжна політика та молодіжна робота, трансдисциплінарний підхід.

Т. М. Tarasenko

Dnipro University of Technology, Dnipro, Ukraine

COMMUNITY-ORIENTED SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A POTENTIAL AND RESOURCE FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL WORK

The article examines the potential and resources of social entrepreneurship to strengthen the capacity of the territorial community to solve social problems, as well as to expand the boundaries of modern social work at the local level. The knowledge about the importance of the territory and community for the development of organizational forms of social entrepreneurship and approaches to solving social problems in the community is deepened.

The key points of intersection of social entrepreneurship and social work in the dimension of promoting sustainable development are specified. Given the interconnectedness of the global and local dimensions, the manifestation of local contexts in the process of solving global problems, the growing influence of glocalization on social work is confirmed. The author generalizes the conclusion that social entrepreneurship is not only an entrepreneurial way of solving social and environmental problems, but also a form of direct

participation of citizens in solving local issues and socially significant problems, a tool for ensuring sustainable development, a way of horizontal distribution of obligations and responsibility for managing public affairs, and an embodiment of the principle of horizontal subsidiarity.

The results of the study also make it possible to consider social entrepreneurship as a means of developing professional social work, a component of various models of social work, a tool for implementing social policy objectives, and a relevant educational component in the training of social workers. The importance of a transdisciplinary approach is emphasized in the context of further expanding perspectives on broadening the general scope of social work, which creates opportunities for developing a new understanding of social processes and phenomena.

Key words: territorial community, social entrepreneurship, social work, youth policy and youth work, transdisciplinary approach.

Постановка проблеми. Здатність соціального підприємництва забезпечити якісні зміни у соціальній, економічній та екологічній сферах зумовлює зростаючий інтерес до цього виду діяльності як на рівні наукових досліджень, так і практичної діяльності. Значущість соціальних підприємств у житті сучасного суспільства підтверджується результатами огляду світових даних за 2013–2023 роки, які свідчать, що у світі налічується приблизно 10 млн соціальних підприємств, які створюють майже 200 млн робочих місць та генерують близько 2 трильйонів доларів доходу щороку [31, с. 4]. Нині інститут соціального підприємництва проявляє нові аспекти впливу на трансформацію соціальної сфери. Особливий інтерес соціальне підприємництво становить з точки зору переосмислення традиційних поглядів та врахування нових напрямів розвитку сучасної соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціального підприємництва знаходить широке висвітлення в межах різних галузей знань. Спостерігається зростаюча увага науковців до поглиблення розуміння особливостей та багатомірності проявів соціального підприємництва в житті сучасного суспільства, його інструментального потенціалу для врегулювання численних питань у різних сферах життєдіяльності.

Сучасна теоретична думка зосереджена, зокрема, на поглибленні знань таких аспектів, як: співпраця та партнерство у соціальному підприємстві як потенціал для розвитку нових теорій, створення нового й унікального; переваги соціального підприємництва у сфері надання послуг соціальної роботи (отримання доходу власними силами, фінансова стійкість); результати соціального підприємництва (соціальна цінність, соціальні зміни, інновації), взаємозв'язок між соціальним підприємництвом і компетентністю комплексного мислення [17–18; 27; 32].

У контексті розвитку територіальної громади соціальне підприємництво знаходить відображення в публікаціях Т. Семигіної, А. Печенюк

(А. Pecheniuk), І. Куліш, А. Гори, А. Калініна, О. Лебедєва, О. Рудаченко, В. Коненко, М. П. Зауерманна (М. Р. Sauermann), Р. Слітіна (R. Slitine), Д. Шабо (D. Chabaud), Н. Рішез-Баттесті (N. Richez-Battesti) та ін. Основний фокус уваги дослідників зосереджено на таких аспектах, як: соціальне підприємництво як форма організації громади; соціальне підприємництво для розвитку сільських громад; трансформаційні зміни в громадах та актуалізація стимулювання соціального підприємництва на місцевому рівні; соціальне підприємництво як фактор підвищення соціально-економічного потенціалу територіальних громад та регіону, сталого розвитку територій, зокрема шляхом досягнення соціальних цілей, стимулювання інноваційності соціальних послуг, розвитку місцевих спільнот; соціальне підприємництво як інструмент сталого розвитку громад з низьким рівнем доходів; вирішальна роль території для розвитку соціальних підприємств та виокремлення нової організаційно-правової форми – «територіальне підприємство» [10, с. 83–84; 25; 2; 23; 9; 26; 28].

У наукових працях підтверджується висновок, що соціальне підприємництво є ефективним механізмом розв'язання соціальних і економічних проблем територіальних громад на основі високого рівня відповідальності за результати своєї діяльності перед клієнтами і громадою, зосередженості на соціальній місії, інноваційності, працевлаштуванні вразливих груп населення, реформування соціальної сфери [3, с. 87]. Інноваційний характер соціального підприємництва розкривається у вимірі його здатності заповнити прогалини держави та бізнесу у вирішенні соціальних проблем, зменшити залежність від державних або філантропічних ресурсів [6, с. 324; 18].

На сучасному етапі актуалізується роль соціального підприємництва щодо пошуку засобів адаптації соціальної політики до викликів і потреб, зумовлених війною [1; 5]. Особливий інтерес становлять зарубіжні дослідження соціального підприємництва у світлі різних

гуманітарних криз, зокрема російсько-української війни [22]. Так, нові аспекти виявляються у розгляді соціального підприємництва, цільовою групою якого є біженці. Така підприємницька діяльність орієнтована на підтримку біженців у новому середовищі, сприяння їх соціальній інтеграції [22, с. 3]. У сучасних дослідженнях зазначається, що реакцією суспільства на війну є посилення солідарності, зміцнення соціальних зв'язків і формування почуття спільноти [22, с. 4]. Загалом аналіз виявляє схожість напрямів пошуків у публікаціях українських та зарубіжних науковців. Водночас розширення сфер впливу соціального підприємництва на забезпечення якісних змін у житті сучасного суспільства зумовлює потребу подальшого вивчення його ролі у досягненні стійкості, інноваційності розвитку територій і громад.

Метою дослідження є розкриття потенціалу і ресурсу соціального підприємництва щодо посилення спроможності територіальної громади вирішувати соціальні проблеми та розширення меж сучасної соціальної роботи на локальному рівні.

Виклад основного матеріалу. Серед різних видів соціальних підприємств особливе місце належить суб'єктам діяльності, орієнтованим на громаду (розвиток громад, реінвестування прибутку в громади, підтримка суспільних справ та створення соціальної цінності для всієї громади) [30; 18]. Так, наприклад, на рівні Європейської комісії виокремлюються чотири основні сфери діяльності соціальних підприємств: трудова інтеграція (навчання та інтеграція людей з інвалідністю та безробітних); особисті соціальні послуги (здоров'я, благополуччя та медичне обслуговування, професійна підготовка, освіта, медичні послуги, послуги з догляду за дітьми, послуги для людей літнього віку або допомога малозабезпеченим людям); місцевий розвиток неблагополучних територій (соціальні підприємства у віддалених сільських районах, схеми розвитку/відновлення районів у містах, допомога у розвитку та співпраця з третіми країнами); інші сфери – переробка відходів, охорона довкілля, спорт, мистецтво, культура та історичні пам'ятки, наукові розробки, інновації та інноваційна діяльність, захист прав споживачів, аматорський спорт [29].

Слід відзначити поширення концепції сталого розвитку як сучасної тенденції у формуванні світоглядних засад щодо забезпечення якісних змін на рівні держави, територій та громад. Прикладом цього є роль соціального підприємництва у досягненні Цілей сталого розвитку ООН («Гідна праця та економічне зростання» (Ціль

8); «Міцне здоров'я та благополуччя» (Ціль 3); «Зменшення нерівності» (Ціль 10); «Сталий розвиток міст і громад» (Ціль 11); «Відповідальне споживання та виробництво» (Ціль 12); «Якісна освіта» (Ціль 4)) [31, с. 12]. Зосередженість на пошуку більш ефективних засобів забезпечення сталого розвитку вочевидь є відповіддю на такі виклики, як зниження стійкості людської екосистеми, високі темпи соціальних процесів, низька надійність прогнозування процесів і явищ [16, с. 22].

Значний інтерес викликає питання ролі соціальної роботи у сприянні сталому розвитку. Так, Т. Семигіна розглядає такі ключові аспекти взаємозв'язку соціальної роботи та Глобальних цілей сталого розвитку ООН, як людська гідність, повага до різноманітності, рівність і недискримінація, розширення можливостей, впевненість, самодопомога і реалізація повного потенціалу людини [12, с. 139]. Зв'язок сталого розвитку та соціальної роботи аналізується насамперед крізь призму таких напрямів: поширення соціально-екологічної практики соціальної роботи на основі ідеї сталого позитивного середовища людини та громади; актуалізація «зеленої соціальної роботи» та «екологічної справедливості»; забезпечення прав людини і протидії бідності на основі макросистемної «політичної соціальної роботи», що призводить до перегляду соціальних програм [12, с. 140]. Т. Семигіна робить висновок, що «завдання соціальної роботи у контексті Глобальних цілей сталого розвитку полягають у втіленні підходів, орієнтованих на забезпечення стійкого соціального розвитку людей та громад» [12, с. 140]. Аналізуючи сучасний стан справ, дослідниця відзначає суперечливість таких процесів, як лібералізація ринку соціальних послуг (серед іншого, децентралізація системи соціальних послуг, поширення соціального підприємництва) та посилення громадських ініціатив і демократизація соціальної сфери (зростання участі громадського сектору в наданні соціальних послуг, розширення практики само- та взаємодопомоги) [11, с. 46]. На наш погляд, у цьому випадку йдеться радше про комплементарність і взаємодоповнюваність процесів, а також про можливе інституційне заміщення. Водночас поділяємо думку про перспективність розгляду соціального підприємництва у світлі осмислення тенденцій сучасної соціальної роботи, що знаходить відображення в еволюції системи соціальних послуг та пошуку нових балансів між державним регулюванням, ринковими механізмами та активністю громадянського суспільства [11, с. 46].

Важливим є висновок сучасних наукових розробок про зосередженість світових тенденцій розвитку соціальної роботи на егалітарних ідеях та екосоціальних підходах [13, с. 472]. Показовими щодо цього є глобальні теми, які визначались у межах «Глобальних пріоритетів соціальної роботи та соціального розвитку на 2020–2030 роки»: тема 1 «Убунту: зміцнення соціальної солідарності та глобальних зв'язків» («убунту» – «людяність», «людськість», «людство»), 2020–2022 рр.; тема 2 «Спільна побудова нового екосоціального світу: Нікого не залишаючи позаду», 2022 р.; тема 3 «Повага до різноманітності через спільні соціальні дії», 2023 р.; тема 4 «Буен Вівір: Спільне майбутнє для трансформаційних змін», 2024–2026 рр. [13, с. 476–477].

Розглянемо глобальну тему «Буен Вівір: Спільне майбутнє для трансформаційних змін». Принцип «Буен Вівір» («Buen Vivir» або «Добре життя») ґрунтується на тому, що «справжнє благополуччя можливе лише тоді, коли людина є частиною спільноти, яка живе в гармонії з природою та спільно працює для досягнення збалансованого розвитку» [20; 13, с. 477–478]. В основі принципу розуміння людини як частини природного та соціального середовища [20]. «Buen Vivir» пропонує «колективну реалізацію людини через гармонійне, збалансоване життя, засноване на етичних цінностях, на протидію економічно орієнтованому підходу, зосередженому на виробництві грошових цінностей» [20]. Такі світоглядні орієнтири зосереджуються на «біоцивілізації» в громаді, біоцентризмі в основі громадянського співіснування [13, с. 479]. Суттєвим моментом для соціальної роботи, за висновком Т. Семігіної, є те, що розвиток починається з ініціатив громади для вирішення власних проблем, де соціальні працівники можуть реалізовувати проєкти, спрямовані на забезпечення сталого господарювання та використання ресурсів, а також сприяти ініціативам участі та розвитку соціальних угод на рівні громади [13, с. 481]. Висловлюється думка, що саме зосередженість концепції «Буен Вівір» на розвитку місцевих громад та впровадженні локальних ініціатив робить її привабливою для української практики в умовах викликів подолання загроз і втрат, спричинених війною [13, с. 482]. Водночас визнається певна екзотичність і радикальність такої філософії для української соціальної роботи [13, с. 482].

У темі «Буен Вівір: Спільне майбутнє для трансформаційних змін» актуалізовано завдання розвитку соціальної роботи на основі «нових підходів, дій, суб'єктів, рухів та платформ для трансформаційних змін, які відбува-

ються під керівництвом громади та на основі мудрості корінних народів», що є відповіддю соціальної роботи на кризу, в якій перебуває світ [20; 13, с. 477]. В основу досягнення бажаних структурних змін закладається ідея розширення практики мікрорівня до мезо- та макrorівнів – «з'єднання мікро- та макропрактики» [20; 13, с. 477]. Відповідно, виокремлюється чинник території та спільноти (колективної ідентичності) для втілення концепції «Добре життя». Простежується підкреслення ролі спільноти, її спрямованість на досягнення спільних цілей та цінність національних практик. Крім того, цей документ враховує значущість належного врахування взаємопов'язаності глобального та локального вимірів сучасного світу, важливість локальних контекстів у межах вирішення глобальних завдань. Дійсно, ускладнення процесів і явищ життя сучасного суспільства має наслідком глокалізацію, переплетіння глобального та локального вимірів.

Необхідно відзначити тенденцію розширення контексту «соціального розвитку» у соціальній роботі, що ілюструється, зокрема, глобальним визначенням соціальної роботи, в якому зазначено, що «соціальна робота – це професія, що базується на практиці, та академічна дисципліна, яка сприяє соціальним змінам і розвитку, соціальній згуртованості, розширенню прав і можливостей та визволенню людей» [21]. Загальна концепція соціальної роботи з розвитку фокусується на таких трьох складниках, як соціальний розвиток, розвиток людини та розвиток громади [19]. Орієнтація соціальної роботи на розвиток громад сприяє підвищенню їхньої спроможності керувати власним зростанням та соціальним поступом. Така соціальна робота зосереджена на соціальних послугах розвитку на основі проактивного запобігання соціальним проблемам і сприяння позитивному зростанню. У межах такого бачення соціальний працівник займається розвитком та відіграє ключову роль у мобілізації зусиль щодо цього [19]. За такого підходу акцент робиться на посиленні спроможності громади до ефективного задоволення власних потреб та інтересів шляхом зміцнення соціальної інфраструктури, розширення доступу до ресурсів та надання послуг її членам. Відповідно, соціальний працівник з розвитку є провідником змін, тісно співпрацює з мешканцями громади задля її згуртованості, формування спільного розуміння мети [19].

Основні принципи соціальної роботи з розвитку охоплюють такі положення, як: підхід на основі сильних сторін; розширення можливостей; права людини та соціальна справедливість;

культурна чутливість; екологічна перспектива; співпраця та участь; перспектива протягом життя; профілактика та раннє втручання; практика, що ґрунтується на доказах; рефлексивна практика; розвиток громади. Таке змістове наповнення закладає підґрунтя для цілісного підходу до соціальної роботи, здатної задовольняти потреби різних громад (сільських та міських громад) [19].

Загалом тісний зв'язок соціальної роботи з громадою підтверджується різними моделями соціальної роботи в громаді (модель місцевого розвитку, модель соціального планування, модель соціальної дії, модель соціальної підтримки і догляду в громаді, модель налагодження ефективної системи надання соціальних послуг у громаді, модель феміністичної соціальної роботи в громаді та ін.) [14, с. 153]. З урахуванням еволюції соціальної роботи та відображенням у цьому процесі тісного переплетіння різних аспектів соціального розвитку, розвитку громади та соціальних послуг розвитку можна припустити перспективність соціального підприємництва для підсилення суб'єктності громади у вирішенні соціально значущих проблем та підвищення ефективності соціальної роботи з розвитку громади. Зазначене набуває особливої актуальності як в умовах війни, так і в процесі післявоєнного відновлення громад.

У сучасних наукових поглядах обґрунтовується теза, що ключовими аспектами взаємозв'язку між соціальними підприємцями та соціальними працівниками є принципи соціальної роботи як професії, а також моральний обов'язок сприяти вирішенню проблем клієнтів шляхом креативного використання доступних ресурсів [18; 15, с. 9]. Йдеться також про утвердження нової ролі соціальних працівників у громаді: соціальних підприємців [24, с. 398]. Сферою їх інтервенцій є організація громади, планування розвитку громади, розвиток громади та політична практика, що вважається соціальним підприємництвом за умови, що соціальні працівники застосовують інноваційні стратегії соціальних змін для покращення послуг клієнтам [24, с. 398]. Основними формами такого підприємництва у соціальній роботі може бути зміна організаційної структури, інноваційні способи об'єднання ресурсів або реалізація стратегій в інноваційний спосіб [24, с. 398]. Впроваджуючи соціальне підприємництво, соціальні працівники підвищують соціальну обізнаність та посилюють участь громади у створенні та впровадженні рішень, які покращують якість життя в громаді [24, с. 399]. Водночас необхідно

зазначити, що такі перспективи скоріш розглядаються як очікування та актуальні завдання для подальших якісних змін [24, с. 399]. До стримуючих чинників на цьому шляху відносять організаційні, процедурні засади соціальної роботи в публічному секторі [24, с. 399]. Схожими є погляди на соціальне підприємництво як інноваційний підхід, який доповнює традиційні методи соціальної роботи, інтегрує соціальне підприємництво в програми соціальної роботи [4, с. 58, 62–63].

З огляду на знання про особливості соціального підприємництва та орієнтири сучасної соціальної роботи можна дійти висновку щодо перспективності розгляду соціального підприємництва як підходу до забезпечення цілісності соціальної роботи в територіальних громадах. З позиції пошуку нових рішень стосовно організації надання соціальних послуг, пропозицій нових соціальних послуг, інноваційних рішень у здійсненні соціальної роботи загалом важливим є зміцнення партнерства органів місцевого самоврядування та соціальних підприємств територіальної громади. Перспективним видається сприяння соціальному підприємництву у форматі міжмуніципального співробітництва, що дозволяє об'єднати зусилля та ресурси громад для досягнення пріоритетних цілей і завдань у соціальній сфері. Адекватною відповіддю органів місцевого самоврядування на запити щодо розвитку громад видається активізація діяльності, спрямованої на забезпечення планування міського та сільського простору з огляду на комфортність, зручність та безпеку для всіх категорій населення, а також залучення до цього процесу соціальних підприємств. На рівні цільових соціальних програм громади доцільно враховувати питання залучення соціальних підприємств до підтримки вразливих груп населення, зокрема:

- ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб (соціальне підприємництво як форма їхньої реабілітації, зайнятості, реалізації потенціалу та включення у соціально-економічні відносини загалом);

- молоді (поширення молодіжного соціального підприємництва як засіб сприяння соціальній інтеграції та розвитку молоді);

- дітей (актуалізація діяльності соціальних підприємств, спрямованих, наприклад, на надання послуг дитячого відпочинку, організації дозвілля);

- осіб із соціально небезпечними хворобами (залучення соціальних підприємств до надання соціальних послуг цим особам).

Для підвищення кваліфікації соціальних працівників виправданим видається впровадження курсу з основ соціального підприємництва та його ролі у здійсненні соціальної роботи. У контексті підготовки фахівців соціальної роботи обґрунтованими є пропозиції щодо вивчення соціального підприємництва в межах навчальних програм за спеціальністю «Соціальна робота та консультування», а також розширення баз практики здобувачів вищої освіти завдяки соціальним підприємствам. Врахування знань, умінь та навичок соціального підприємництва цілком відповідає окремим загальним і спеціальним компетентностям випускника цієї спеціальності, визначеним у стандартах вищої освіти для бакалаврського та магістерського рівнів [7–8].

Соціальне підприємництво відкриває нові можливості для розвитку зеленої соціальної роботи, урізноманітнення форм підтримки вразливих груп населення, розширення переліку соціальних послуг та кола суб'єктів їх надання. Слід підкреслити значущість соціального підприємництва для реалізації молодіжної політики та здійснення молодіжної роботи. Суттєвого значення набуває здатність соціального підприємництва сприяти безпосередній участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення та зміцненню її суб'єктності в розв'язанні актуальних соціально-економічних завдань. На рівні цінностей і принципів очікуваним ефектом впливу соціального підприємництва є утвердження у соціальній політиці та соціальній роботі підходів, орієнтованих на участь, самовираження, сильні сторони, життєстійкість отримувачів соціальних послуг та подолання підходів, орієнтованих на утриманство, патерналістські відносини.

Висновки. Вивчення соціального підприємництва, орієнтованого на громаду, дозволяє поглибити розуміння значення чинника території та спільноти для розвитку організаційних форм цього виду підприємницької діяльності й підходів до вирішення соціальних проблем у громаді. Виявлено ключові точки перетину соціального підприємництва та соціальної роботи у вимірі сприяння сталому розвитку. З огляду на взаємопов'язаність глобального та локального вимірів, прояви локальних контекстів у вирішенні глобальних завдань підтверджується зростаючий вплив глокалізації на соціальну роботу.

Врахування інструментальних та функціональних характеристик соціального підприємництва дає змогу зробити узагальнення, що такий вид діяльності є не лише підприємницьким спо-

собом розв'язання соціальних та екологічних проблем, а також формою безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, соціально значущих проблем, інструментом забезпечення сталого розвитку, способом горизонтального розподілу зобов'язань і відповідальності за управління суспільними справами (збалансування ролі, участі, ресурсів публічного, громадського та приватного секторів), втіленням принципу горизонтальної субсидіарності. Результати дослідження підтверджують значущість соціального підприємництва як засобу розвитку професійної соціальної роботи, складника різних моделей соціальної роботи, інструмента реалізації завдань соціальної політики та актуального освітнього компонента в підготовці соціальних працівників.

В умовах подальшого поглиблення уявлень про розширення загальних меж соціальної роботи набуває актуальності трансдисциплінарний підхід, який відкриває можливості для формування нового розуміння соціальних процесів і явищ. Подальші наукові пошуки пов'язуються з проблематикою удосконалення підготовки соціальних працівників на основі інтеграції знань із різних сфер, що дозволить гнучкіше реагувати на нові контексти соціальної роботи.

Список літератури:

1. Коваль О. П. Зарубіжний досвід соціального підприємництва і перспективи його застосування в Україні. *Центр економічних і соціальних досліджень Національного інституту соціальних досліджень*, 2024. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/az_socpidpriemnictvo_16_022024.pdf (дата звернення: 09.05.2025).
2. Куліш І. М. Соціальне підприємництво у сфері туризму: шанс для сільських громад. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. Вип. 3 (155). С. 10–14. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-3> - [https://ird.gov.ua/sep/sep20223\(155\)/sep20223\(155\)_010_KulishI.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20223(155)/sep20223(155)_010_KulishI.pdf) (дата звернення: 09.05.2025).
3. Литвин Л. Соціальне підприємництво: сутність та особливості становлення в Україні. *Україна–Європа–Світ : міжнародний збірник наукових праць. Серія : Історія, міжнародні відносини*. 2018. Вип. 21. С. 86–88. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12689/1/Lytvyn.pdf> (дата звернення: 09.05.2025).
4. Мельничук Л. М., Кравченко М. В. Сучасна теорія та практика соціального підприємництва в Україні. *Публічне управління та соціальна робота*. 2024. № 2. С. 58–64. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-10>. URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/soc/issue/view/111/2-2024> (дата звернення: 09.05.2025).

5. Нагорна Н. С., Максѡм К. В. Соціальне підприємництво як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Габітус*. 2022. Вип. 36. С. 272–276. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2022_36_47 (дата звернення: 09.05.2025).
6. Никифорак В. А. Соціальне підприємництво: сутність та особливості розвитку. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 321–324. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/8_ukr/57.pdf (дата звернення: 09.05.2025).
7. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 № 557. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf> (дата звернення: 09.05.2025).
8. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 № 556. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf> (дата звернення: 09.05.2025).
9. Рудаченко О. О., Коненко В. В. Соціальне підприємництво як основа сталого розвитку територіальних громад. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : Економіка та управління*. 2024. № 11. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-03-13> (дата звернення: 09.05.2025).
10. Семигіна Т. В., Лиховид Д. О. Як перетворити населення на спільноту? (соціально-технологічні аспекти розвитку територіальної громади). *Наукові записки НАУКМА*. 2015. Т. 174: *Соціологічні науки*. С. 81–85. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Semigina_2015_4.pdf (дата звернення: 09.05.2025).
11. Семигіна Т. Врятувати світ? Тренди в сучасній соціальній роботі. *Матеріали конференцій МЦНД*, м. Рівне, 5 квітня 2024 р. Рівне, 2024. С. 44–46. URL: <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/1124> (дата звернення: 09.05.2025).
12. Семигіна Т. Завдання соціальної роботи у контексті Цілей сталого розвитку. *Цілі сталого розвитку: глобальні та національні виміри* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 5–6 квіт. 2017 р. Київ : АПСВТ, 2017. С. 138–141. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Tezy_conf_04_17.pdf (дата звернення: 09.05.2025).
13. Семигіна Т. «Буден Вівір» як глобальний пріоритет соціальної роботи на 2024–2026 роки. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, No. 4. P. 472–485. DOI: 10.25128/2520-6230.23.4.4 (дата звернення: 09.05.2025).
14. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. 382 с. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13712/1/8slozanska_monogr.pdf (дата звернення: 09.05.2025).
15. Тарасенко Т., Бородин Є. Соціальне підприємництво як фактор розвитку соціальної роботи: міждисциплінарний та міжпрофесійний погляд. *Аспекти публічного управління*. 2022. Т. 10, № 5. С. 5–15. URL: <https://doi.org/10.15421/152230> (дата звернення: 09.05.2025).
16. Цифрова трансформація суспільства: правові аспекти та сучасні проблеми : монографія. 2-ге вид. / О. Баранов, О. Костенко, М. Дубняк, О. Головка. ДНУ «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України». Київ ; Одеса : Фенікс, 2024. 184 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/cifrova_transformaciya_suspilstva_maket_2.pdf (дата звернення: 09.05.2025).
17. Bruin A. d., Shaw E., Lewis K. V. The collaborative dynamic in social entrepreneurship. *Entrepreneurship & Regional Development*. 2017. Vol. 29. Issue 7–8. P. 575–585. URL: <https://doi.org/10.1080/08985626.2017.1328902> (дата звернення: 09.05.2025).
18. Demian F-L., Rebeleanu A. The desirability of social entrepreneurship in the formation of social workers, entrepreneurs and social workers – agents of change. *Review of Applied Socio-Economic Research*. Pro Global Science Association. 2018. Vol. 16 (2). P. 56–67. URL: <https://ideas.repec.org/a/rse/wpaper/v16y2018i2p56-67.html> (дата звернення: 09.05.2025).
19. Essential Guide to Development in Social Work. Best Developmental Social Work 2024. Job Aid for Developmental Social Workers. *Social Work Portal*. URL: <https://www.socialworkportal.com/development-social-work/> (дата звернення: 09.05.2025).
20. Global Agenda for Social Work and Social Development Theme 4: 2024 Buen Vivir: Shared future for transformative change. IASSW AIETS, ICSW, IFSW. URL: <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2023/10/GlobalAgenda2030-Theme2024.pdf> (дата звернення: 09.05.2025).
21. Global Definition of Social Work. IFSW. IASSW. July 2014. URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (дата звернення: 09.05.2025).
22. Kuckertz A., Bernhard A., Berger E. S. C., Dvouletý O., Harms R., Jack S., Kibler E. Scaling the right answers – Creating and maintaining hope through social entrepreneurship in light of humanitarian crises. *Journal of Business Venturing Insights*. 2023. Vol. 19, e00356. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jbvi.2022.e00356> (дата звернення: 09.05.2025).
23. Hora A., Kalinin A., Lebedev O. Economic legal and psychological aspects of the introduction of social entrepreneurship in Ukraine. *Social & Legal Studies*. 2023. Vol. 6, No. 1. DOI: 10.32518/sals1.2023.17 (дата звернення: 09.05.2025).
24. Nouman H., Cnaan R. A. Community social workers as social entrepreneurs: Lessons from Israel. *International*

Social Work. 2024. Vol. 67. Issue 2. P. 397–410. URL: <https://doi.org/10.1177/00208728221149283> (дата звернення: 09.05.2025).

25. Pecheniuk A. Social entrepreneurship as a factor in the development of rural communities in Ukraine. *VUZF review*. 2021. № 6 (2). P. 111–118. URL: <https://doi.org/10.38188/2534-9228.21.2.13> (дата звернення: 26.11.2024).

26. Sauermann M. P. Social Entrepreneurship as a Tool to Promoting Sustainable Development in Low-Income Communities: An Empirical Analysis. March 27 2023. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4400669>. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4400669> (дата звернення: 09.05.2025).

27. Scuotto A., Cicellin M., Consiglio S. Social bricolage and business model innovation: a framework for social entrepreneurship organizations. *Journal of Small Business and Enterprise Development*. 2023. Vol. 30. No. 2. P. 234–267. URL: <https://doi.org/10.1108/JSBED-02-2022-0094> (дата звернення: 09.05.2025).

28. Slitine R., Chabaud D., Richez-Battesti N. Beyond social enterprise: Bringing the region at the core. *Journal of Business Research*. 2024. Vol. 176. 114577. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2024.114577> (дата звернення: 09.05.2025).

29. Social enterprises. European Commission. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/social-enterprises_en (дата звернення: 09.05.2025).

30. Social Enterprise. Wallstreetmojo. Blog author: Thiyagaraj R. Edited by: Srivastav A. K. Reviewed by: Dheeraj V. 22 Dec, 2023. URL: <https://www.wallstreetmojo.com/social-enterprise/> (дата звернення: 09.05.2025).

31. The State of Social Enterprise: A Review of Global Data 2013–2023 Insight Report. World Economic Forum. LifeBank, April 2024, 32 p. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_State_of_Social_Enterprise_2024.pdf (дата звернення: 09.05.2025).

32. Vázquez-Parra J. C., Cruz-Sandoval M., Carlos-Arroyo M. Social Entrepreneurship and Complex Thinking: A Bibliometric Study. *Sustainability*. 2022. Vol. 14, № 20: 13187. URL: <https://doi.org/10.3390/su142013187> (дата звернення: 09.05.2025).

References:

1. Koval, O. P. (2024). *Tsentr ekonomichnykh i sotsial'nykh doslidzhen' Natsional'noho instytutu sotsial'nykh doslidzhen'* [Foreign experience of social entrepreneurship and prospects for its application in Ukraine]. Retrieved from: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/az_socpidpriemnictvo_16_022024.pdf.

2. Kulish, I. (2022). *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy* [Social entrepreneurship in tourism: a chance for rural communities]. Vol. 3 (155), 10–14. DOI: 10.36818/2071-4653-2022-3-2.

3. Lytvyn, L. (2018). *Ukrayina–Yevropa–Svit. Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats'. Seriya: Istoriya, mizhnarodni vidnosyny* [Social entrepreneurship: the essence and peculiarities of its development in Ukraine]. Vol. 21, 86–88. Retrieved from: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12689/1/Lytvyn.pdf>.

4. Melnychuk, L. M. & Kravchenko, M. V. (2024). Modern theory and practice of social entrepreneurship in Ukraine. *Publichne upravlinnya ta sotsial'na robota*, 2, 58–64. <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2024-2-10>.

5. Nahorna, N. S. & Maks'om, K. V. (2022). Social entrepreneurship as a determinant of reintegration of servicemen, ATO/JFO veterans and their families. *Habitus*. Vol. 36, 272–276. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2022_36_47.

6. Nykyforak, V. A. (2017). Social entrepreneurship: the concept and characteristics of development. *Ekonomika i suspil'stvo*. Vol. 8, 321–324. Retrieved from: https://economyandsociety.in.ua/journals/8_ukr/57.pdf.

7. On approval of the standard of higher education in the specialty 231 “Social Work” for the first (bachelor’s) level of higher education: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 24.04.2019 № 557. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf>.

8. On approval of the standard of higher education in the specialty 231 “Social Work” for the second (master’s) level of higher education: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 24.04.2019 № 556. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf>.

9. Rudachenko, O. & Konenko, V. (2024). Social entrepreneurship as a basis for sustainable development of territorial communities. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: ekonomika ta upravlinnya*, 11. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-03-13>.

10. Semigina, T. & Lykhovyd, D. (2015). How to turn population into community? (social and technological aspects of community development). *Naukovi zapysky NaUKMA*, 174: *Sotsiologichni nauky*, 81–85. Retrieved from: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Semigina_2015_4.pdf.

11. Semigina, T. (2024). Save the world? Trends in modern social work. Conference materials MTsND, city Rivne, April 2, 2024, 44–46. DOI: 10.62731/mcnd-05.04.2024.

12. Semigina, T. (2017). Tasks of social work in the context of the Sustainable Development Goals. *Sustainable Development Goals: global and national dimensions*: Materials of the international scientific and practical conference, m. Kyiv, April 5–6, 2017 p. Kyiv : APSVT, 138–141. Retrieved from: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Tezy_conf_04_17.pdf.

13. Semigina, T. (2023). "Buen Vivir" as the global social work agenda for 2024–2026. *Social Work and Education*, 10(4), 472–485. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.4.4>.
14. Slozans'ka, H. I. (2018). Sotsial'na robota v terytorial'niy hromadi: teoriyi, modeli ta metody: monohrafiya. Ternopil: TNPU im. V. Hnatyuka, 382p. Retrieved from: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13712/1/8slozanska_monogr.pdf.
15. Tarasenko, T. & Borodin, Y. (2022). Social entrepreneurship as a driver of the social work development: interdisciplinary and interprofessional view. *Public administration aspects*, 10(5), 5–15. <https://doi.org/10.15421/152230>.
16. Digital Transformation of Society: Legal Aspects and Current Issues: monograph. (2024). Baranov O., Kostenko O. & Dubnyak M., Holovko O. (2th ed.) 184 p. DNU «Instytut informatsiyi, bezpeky i prava Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrainy». Kyiv; Odesa: Feniks, 2024. Retrieved from: https://ippi.org.ua/sites/default/files/cifrova_transformaciya_suspilstva_maket_2.pdf
17. de Bruin, A., Shaw, E., & Lewis, K. V. (2017). The collaborative dynamic in social entrepreneurship. *Entrepreneurship & Regional Development*, 29(7–8), 575–585. <https://doi.org/10.1080/08985626.2017.1328902>.
18. Demian, F-L. & Rebeleanu, A. (2018). The desirability of social entrepreneurship in the formation of social workers, entrepreneurs and social workers – agents of change. *Review of Applied Socio-Economic Research, Pro Global Science Association*. Vol. 16(2), 56–67. Retrieved from: <https://ideas.repec.org/a/rse/wpaper/v16y2018i2p56-67.html>.
19. Essential Guide to Development in Social Work. Best Developmental Social Work. (2024). Job Aid for Developmental Social Workers. *Social Work Portal*. Retrieved from: <https://www.socialworkportal.com/development-social-work/>.
20. Global Agenda for Social Work and Social Development Theme 4: 2024 Buen Vivir: Shared future for transformative change. (2024). IASSW AIETS, ICSW, IFSW. Retrieved from: <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2023/10/GlobalAgenda2030-Theme2024.pdf>.
21. Global Definition of Social Work. (2014). IFSW. IASSW. Retrieved from: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>.
22. Kuckertz, A., Bernhard, A. & Berger, E. S. C., Dvoutely, O., Harms, R., Jack, S., Kibler, E. (2023). Scaling the right answers – Creating and maintaining hope through social entrepreneurship in light of humanitarian crises. *Journal of Business Venturing Insights*. Vol. 19, e00356. <https://doi.org/10.1016/j.jbvi.2022.e00356>.
23. Hora, A., Kalinin, A., & Lebedev, O. (2023). Economic legal and psychological aspects of the introduction of social entrepreneurship in Ukraine. *Social & Legal Studios*. Vol. 6. No. 1. DOI: 10.32518/sals1.2023.17.
24. Nouman, H. & Cnaan, R. A. (2024). Community social workers as social entrepreneurs: Lessons from Israel. *International Social Work*. Vol. 67. Issue 2, 397–410. <https://doi.org/10.1177/00208728221149283>.
25. Pecheniuk, A. (2021). Social entrepreneurship as a factor in the development of rural communities in Ukraine. *VUZF review*, 6 (2), 111–118. <https://doi.org/10.38188/2534-9228.21.2.13>.
26. Sauermann, M. P. (2023). Social Entrepreneurship as a Tool to Promoting Sustainable Development in Low-Income Communities: An Empirical Analysis, (March 27, 2023). Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=4400669> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4400669>.
27. Scuotto, A., Cicellin, M. & Consiglio, S. (2023). Social bricolage and business model innovation: a framework for social entrepreneurship organizations. *Journal of Small Business and Enterprise Development*. Vol. 30. No. 2, 234–267. <https://doi.org/10.1108/JSBED-02-2022-0094>.
28. Slitine, R., Chabaud, D. & Richez-Battesti, N. (2024). Beyond social enterprise: Bringing the region at the core. *Journal of Business Research*. Vol. 176, 114577. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2024.114577>.
29. Social enterprises. European Commission. Retrieved from: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/social-enterprises_en.
30. Thiagaraja, R. (22 Dec, 2023). Social enterprise. Wallstreetmojo [Web log post]. Retrieved from: <https://www.wallstreetmojo.com/social-enterprise/>.
31. The State of Social Enterprise: A Review of Global Data 2013–2023 Insight Report. (2024). World Economic Forum. LifeBank, April 2024, 32 p. Retrieved from: https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_State_of_Social_Enterprise_2024.pdf
32. Vázquez-Parra, J. C., Cruz-Sandoval, M. & Carlos-Arroyo, M. (2022). Social Entrepreneurship and Complex Thinking: A Bibliometric Study. *Sustainability*. Vol. 14, 20: 13187. <https://doi.org/10.3390/su142013187>.

Т. М. Тарасенко

Оглядова стаття

Стаття надійшла до редакції 20.09.2025

Стаття прийнята 10.10.2025

Статтю опубліковано 26.12.2025